

Rituaalid

Mare Kõiva

Definitsioone

- Rituaal on kommunikatsiooni liik. Sellel põhinevad muud inimkommunikatsiooni liigid ja mis muudavad need võimalikuks. Rituaalid on tihedalt seotud keelega.
- Seostatakse sageli usuga, kuid on tegelikult märgatavalt laiemal kasutusala.
- Levinud üldmääratlus:
Ühiskonna poolt ettekirjutatud käitumine, kus üksikisikul on oma tegevuse üle üksnes vähene otsustamisõigus.
- Victor Turner (1967) : formaalne ettekirjutatud käitumine, millel on seos müstilistesse olenditesse või jõududesse uskumisega.
- C. Bell (1992): Rituaalid kontrollivad inimesi ja manipuleerivad nendega. Traditsioonid, võim ja rituaalse jõu dramaturgia minimaliseerivad inimese vabaduse ja õigused.

Catherine Bell rituaalidest

- Rituaalisüsteemid ei toimi selleks, et reguleerida või kontrollida sotsiaalsete suhete süsteemi, nad on ise süsteem, ja pigem otstarbekas kui ideaalne. Teiste sõnadega, rituaalsete tegevuste enam-vähem praktiline korraldatus ei peegelda sotsiaalset süsteemi ega toimi selle alusel, pigem on need juhuslikult järjekorda seatud tegevused alaliselt nii diferentseerivad kui ka integreerivad, nad ehitavad ja lammutavad sotsiaalseid suhteid (Bell 1992: 130).

C. Bell rituaalidest

Rituaalide süsteemi sisemise korra näol on enamasti tegemist standartsete opositsioonide keeruka harmoonilise orkestreeringuga), mis millest tekivad paindlikud suhete kogumid, mis nii eristavad tegevusi, pühakohti ja kogukondi üksteisest kui integreerivad üksteisega. Kodused kombetalitused vastanduvad kogukondlike kombetalitustega, meeste omad naiste omadega, algust tähistavad tavad kulmeerivatega. (Bell 1992).

- Jaotab rituaalid: üleminekuriitused (eluringi riitused), kalendriitused (aastaaegasid järgivad, mälestusriitused, Jeesuse elukäigu etappide tähistamise riitused), vahetamise ja ühtekuuluvuse riitused, kannatamise riitused ja poliitilised riitused. Rituaalide juures on olulised pidutsemine, paastumine ja festivalid. Erinevates usundites siiski kõigel ei ole sarnast tähtsust: islamis ei ole ühised toidud olulised, eesti usundis aga kannatamise riitused.

Invariantne sõnum

- Rituaalis on omavahel seotud vorm, struktuur ja muud tunnused.
- Rituaali esituses vahendab meedium kodeeritud sümboleid ja sisu - rituaal on sõnumite ja metasõnumite kogum.
- Olulisel kohal on invariantse teod ja lausungid; neil on muutumatu ehk invariantne sõnum – mittemateriaalne, ajalis-ruumise seoseta, kasutab sümboleid.
- Kuigi erinevate rituaalide puhul sõnumid muutuvad on oluline vahetu esitus.
- Rituaalid kombineerivad otsesed sümbolid ja märgid ning osutavad märgid ja sümbolid.

Van Gennepi siirderiitused

- A. Ühest staatusest teise (abiellumine, initsiatsioon).
- B. Ühest kohast teise – territooriumi, asukoha muutmise.
- C. Situatiivsed siirdumised – koolid, töökohad.
- D. Kalendri või ajaga seotud siirdumised – uus aasta.

Kriisiriitused, sotsiaalseid üleminekuid tähistavad riitused, inimelu kesksed sündmused.

Sünd-pulmad-matused.

Ristimine- leerid.

Sünnipäev-juubelid/aastapäevad-lõpupeod.

Lahkumised-saabumised.

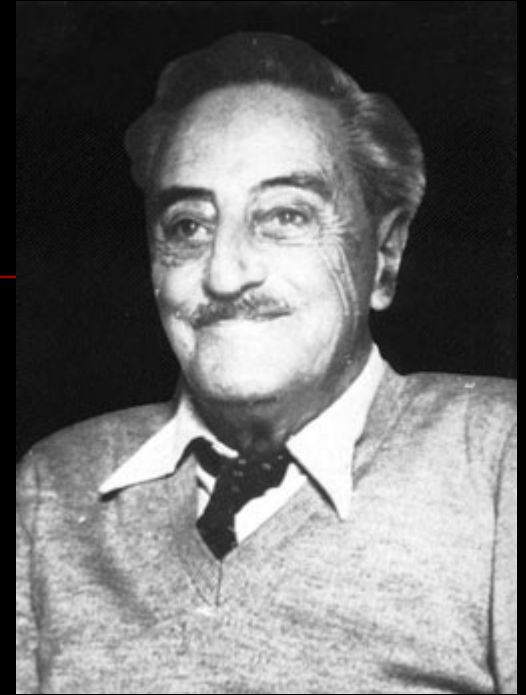
Siirderiituste ühiselemendid

- Riietus
- Pidu
- Erilised toidud ja joogid
- Kingitused
- Tunnustused

Van Gennep märkis, et traditsioonilise eristamisriituse juurde kuulus nn sümboolne surm, samal ajal kui liitumisriituse juurde kuulus sümboolne taassündimine.

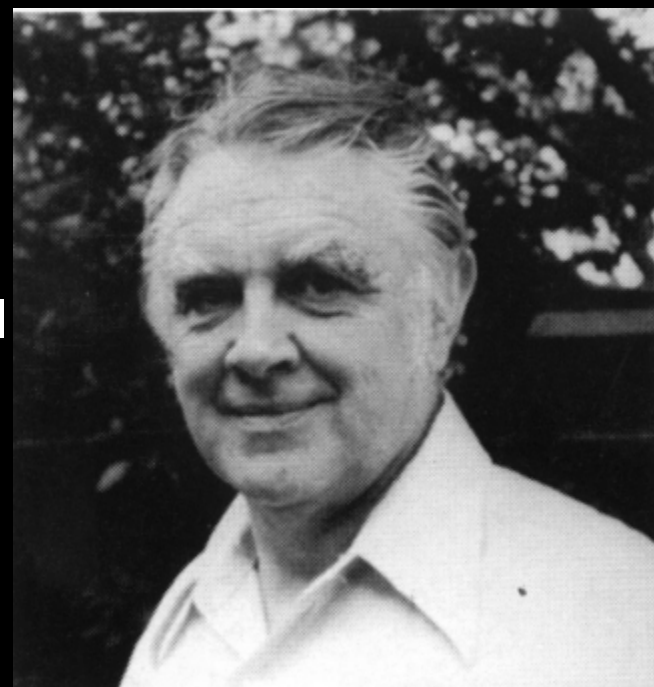
Ekskurss – Arnold van Gennep

(23. aprill 1873 – 1957) prantsuse folklorist ja etnoloog, prantsuse folkloristika rajaja, vaba uurija. Tema tuntumaks uurimuseks on jäänud üleminekuriituste “*Les rites de passage*” (1909) käsitlelus. Teos sai laiemalt tuntud klassikaks 1960. aastal, pärast tõlget inglise keelde. Van Gennep eristab kolmefaasilist siirderiitust: liminaalsuse eelne ehk eraldamise (*preliminary*), liminaalne (*liminaire*) ja liitmise ehk postliminaalne (*postliminaire*) faas. Tema suurteos oli prantsuse folkloori ülevaade (*Le Manuel de folklore français contemporain*, 1937-1958).

Ekskurss- Victor Witter Turner (1920-1983)

20. sajandi olulisem rituaalide uurija, alustas välitööde ja uurimustega Aafrikas ndembu hõimu juures. Huvideks suhted ühiskonnas ja usupraktikad, sümbolid, rituaalid. Keskendus 1970. aastatel moodsa ühiskonna protsessidele ja maailmausunditele. Välitöödel viibis koos naise Edithiga, kes jätkas ühiseid pooleli jäänud uurimusi. Teosed: Schism and continuity in an African society: A study of Ndembu village life (1957); The Forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual (1967); The Ritual process: Structure and anti-structure, (1969); Pilgrimage and communitas

1974.

Rituaali esitus

- Rituaalid inkorporeerivad endasse sotsiaalsed lepped.
- Esitus ja esitaja realiseerivad tegevuse ja sõnad. Esitaja vahendab ja kodeerib kaanoni.
- Liturgiline kord – kodeerib mitte esitaja, vaid keegi teine.
- Osavõtt ja osadus on rituaalis primaarsed ja siduvad.
- Sõnumi edastaja ja vastuvõtja langevad kokku.
- Edastatakse üldiselt aktsepteeritud sõnumid ja konventsioonid.
- Marshall Sahlins: tegevuse kaudu liituvad rituaalis struktuur ja ajalugu, süsteem ja sündmus, järjepidevus ja muutumine.

Rituaal ja sotsiaalsed reeglid

- Sotsiaalsete reeglite süsteem on kolmeosaline:
moraalireeglid,
õigusreeglid
praktikast lähtuvad reeglid.
- Need on sotsiaalsete normide suuremad kategooriad, mis funktsioneerivad, et abistada inimesi põhinormide järgimisel, ühtlasi mõjutades käitumist. Need on legitimizeerivad ja tunnustavad normid. Legitimiseerides annavad nad tegevusele ühtlasi õige teo & õige käitumise varjundi. Neist reeglitest tehakse erandeid usundisüsteemi ja uskumuste suhtes - seal kehtivad usundilised reeglid.

Rituaalide stabiilsus, McCauley & Lawson

- Religioossed rituaalid on struktuurilt ja sisult väga püsivad. Järgivad religioossete rituaalide üldreegleid ehk siis sagedase ühes ja samas vormis tähistamise tõttu on kaitstud mälus moondumise eest.
- Vaatamata sellele, et rituaali iga uus esitamine sisaldab võimalust variaabluse sissetoomiseks, on regulaarse kordamise mõjul mälestused nii jõulised, et uued esitused pigem välistavad kui toetavad variatsioone. Religioossete rituaalide stabiilsusele aitavad kaasa veel nende pekuliaarne avalik iseloom – need rituaalid nõuavad regulaarselt kollektiivset ja samaaegselt koordineeritud tegevust. Seesugune koordineeritus eeldab osavõtjate tegutsemist ja kuna religioossete rituaalide edu sõltub arvukate osavõtjate koostööst, siis piirab see asjaolu nende sooritamise vabadust. Teiseks on seesugused rituaalid seotud erilise kultuurilise esitusviisiga, mis ei tolereeri, vaid redutseerib rituaalide varieerumise (McCauley & Lawson 2002: 50).

Rituaal kui kaitse erosiooni eest

- Ühiskonnad peavad looma konventsioone (juurdunud kombeid) sel viisil, et et nad oleksid kaitstud igapäevasel kasutamisel tekkiva erosiooni eest. Rituaalid kaitsevad selle eest ja on ses suhtes võrreldamatud ühegi muu nähtusega.
- Seadusega väljakuulutatud reeglid võivad samuti kaitsta igapäevases kasutamises tekkiva erosiooni eest. Sel juhul kaitseb neid seadusandja jõud, kuid seadusandlikkus ei too kaasa aktsepteeritust.

Tänased rituaalid

- Laulupeod, tantsupeod.
- Sport – sügavalt rituliseeritud nähtus, olümpiamängud, maailmameistrivõistlused jm.
- Poliitilised rituaalid – olulised legitiimsuse saavutamiseks ja mulje loomiseks turvalisest järjepidevusest. Uus poliitiline jõud asendab tihti legitiimsuse ja soosingu saavutamiseks vanad rituaalid, kasutades maksimaalselt nendega seotud aja-ruumi-sümboliseid.
- Igapäevased pererituaalid – pühade tähistamine, kohvijoomise rituaal, sünnipäevad, jaanipäev.
- Pulmad, ristsed, matused.

Roy Rappaport

- Inimelu peab rajanema millelgi enamal kui formaalsel heakskiidul ja infoteooria trikkidel.

Kirjandust

- Clifford Geertz. *The Interpretation of Cultures*. New York 1973
- Roy A. Rappaport. *The Obvious Aspects of Ritual*.
- Richmond *Ecology, Meaning and Religion*. 1979.
- Victor W. Turner, Edith I. B. Turner. *Image and pilgrimage in Christian culture: Anthropological perspectives*, New York. 1978.
- Victor W. Turner, Edith I. B. Turner. *Religious celebrations. Celebration: Studies in festivity and ritual*. 1982.
- Catherine Bell. *Ritual*. 1992.